

BA ÖİRTLAK KELİMESİNİN KÖKENBİLİMSEL AÇIKLAMALARI
ÜZERİNE

Yrd. Doç. Dr. Muharrem ÖÇALAN

Sakarya Üniversitesi SMYO Türk Dili Öğretim Üyesi

muharremocalan@gmail.com

İ İŞ:

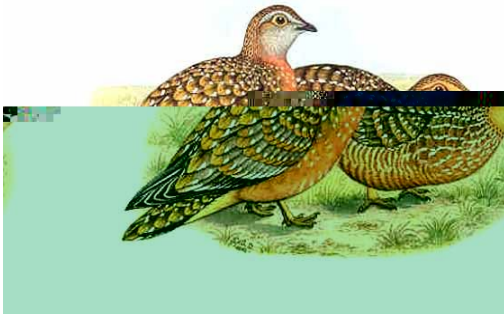
Bağırtlak, çocukluğumuzda ekinlerin biçilmesinden sonra köylere bizimle birlikte çıktığı avlanma gezilerinde tanıdığımız bir av kuşudur. Doğustan batıya doğru ilerledikçe, sonra “bağırtlak” kelimesi üzerine bir araştırma yapacağım aklımın ucundan geçmezdi. Emine Gürsoy Naskali hanımefendinin yazdığı makale dahi üzerinde pek düşünmediğimiz bir kelime olan bu av kuşunun adı üzerine yazarak, Türkiye kültüründe ayrıntıların kapısını aralayan ve ayrıntıların daha fazla araştırılmamıza yol gösteren muhterem hocam Emine Gürsoy Naskali hanımefendinin hıymetidir.

Ğ Ğİ

altına alınan memeli ve kuş türleri listesinde, “ Ğİ

ı Ğİ (Pallas's Sandgrouse/

Ğİ (Spotted Sandgrouse/

Ğİ (Black- bellied Sandgrouse/ Pterocles orientalis),

1 ğı (Pin-tailed Sandgrouse/

yurdumuzun kuzeyinde, Gediz ve Sakarya nehirleri arasında yaşayan kuş olan bu türün yaşadığı alanları, Doğu Akdeniz, Mısır ve Suriye'de

Yurdumuz dışında; Kuzey Afrika, Kıbrıs, Kanarya adaları, İspanya'nın güneyi, Güneydoğu Rusya, İran ve Afganistan'da da bulunan bağirtlak, nesli azalan kuş türlerindedir. Bu sebeple yurdumuzla birlikte Dünyada da koruma altına alınan, avlanmasına sınırlı sayı ve zamanda izin verilen kuşlardandır.

ğı güvercin iriliğinde, kısa boyunlu, kısa ve tüylü bacaklı, kama biçiminde sivri ve uzun kuyruklu, bazı türleri sivri kanatlı kuşlardır. Parmakları kısa ve tüysüzdür. Arka parmak dumura uğramış, ayaktan biraz yukarda kısa bir mahmuz halini almıştır. Erkek ve dişi bağirtlakların görünüşleri farklıdır.

Ergin erkeklerde başın tepesi, ense ve göğüs açık kül rengi, gerdan açık pas sarısı renktedir. Gerdanın altında siyah bir leke vardır. Sırtı ve kanat örtü tüyleri sarı gri renkte ve kanat üzerleri gri kahverengi lekelidir. Kol uçma tüylerinin üzeri gri sarı, el uçma tüylerinin üstü koyu gri, her ikisinin altları siyahtır. Kanat altı örtü tüyleri açık gridir. Göğüste siyah ince bir şerit vardır. Karın kısmı siyahtır. Kuyruk kısımları açık gri sarı, enine siyah renkte bantlıdır. Kuyruk altı tüyleri kirli beyaz renktedir. Dişileri aynı iriliktir. Tepe ve göğüs kısmı soluk sarı kahverengi, üzeri boyuna koyu beneklidir. Sırt ve kanat üstü örtü tüyleri enine koyu şeritlidir. Yanakları kirli sarı, gerdanı beyazdır. Gerdanın altında siyah bir leke ve göğsünde ince siyah bir şerit vardır. Göğüs kirli krem sarısı; karın kısmı siyahtır. Boyu 34 cm.'dir.

Steplerde, yarı kurak ekili arazilerde, çöllerde yaşayan bağirtlaklar, gruplar halinde dolaşır ve hızlı uçarlar, uçuşları güvercini andırır. Kimi zaman su bulabilmek için 80 km. uçan bir kuş olduğu kayıtlarda yer alan bağirtlağın erkek olanı, göğsünün arka tarafında suyu teninde tutabilecek tüyler taşır. Kuş, bu tüylerde muhafaza ettiği suyu, daha sonra yuvadaki yavrularına götürür. (<http://www.dusunencocuk.org/index.php/article/articleview/116/1/15/>). Uçarken, su başında ve yemlenirken ötüşleri her zaman duyulur Biri nadir olmak üzere yurdumuzda üç türüne rastlanır.

ğı

ı ı İ ı

Sözcükler, bir dilin anlam kalıpları olduğu kadar, o sözcüğün ait olduğu kültürde dünyanın algılanış ve yorumlanış biçimlerini de yansıtan aynalar gibidir. Sözcük köklerinden, eklerin yardımıyla türetilen sözcüklere kadar bu algılayış yorumlanış biçimini somutlaştırmaktadır.

Bağirtlak kelimesi, Adbilimi açısından yukarıda değinildiği gibi bir kuş türüne atıfta bulunan köklerle dayalı adlandırma sonucu türetilmiş bir isimdir. Bu kelime bilimsel literatürde bağirtlak olarak kullanılmaktadır.

Kelime, sözlüklerde şu anlamlarla yer almaktadır:

'te: res: sevilen bir cins göçebe ördek, bozkıta tavuğu (Quercus) (<http://www.turkce-sozlukleri.com/tr/1000000>) (Kelimenin Latincesi olarak verilen deha çakır' gibi çeşitleri olan bir ördek türüdür. Öçalın

bağırlak

Atalay; “Endeks/ 60”

ā ı de: bağırtlak: “Bir nev’i yaban ördeği, su çulluğı” (Sami; 269),

ğ ’nde: ğı [baartlık, bağırtlak (II), bağırtlağ (I), bağırtlaz, bağırtlak (I), bertlek (II)] Yabanî ördeğe benzeyen, gece çok öten, koyu kurşunî renkli bir av kuşu.

ğı
bağırtka
titiz, ser

kuyruk

örnekler

§ ğı

§ ğı

§

§ İ

§

§ İ

§

§

§ İ

“Bağırlak” adı, Arama Sözlüğü’nde bahsedilen kuşlar arasında da bulunmaktadır. Özellikle baznamelerde pek çok av hayvanıyla birlikte “bağırlak” adı geçmektedir. Bunlardan biri de ‘İndî’ye aittir. Bağırtlak, M. Mehdi B. güzel’in çalıştığı bu manzum eserde şu şekilde yer alır:

¹ Burada Arapça olan “ kutat”, (Fa.) kısaltmasıyla yanlış olarak verilmiş.(Öçalan)

ağda paylaşılmış ve bu nedenle
bulunması beklenmektedir.

Bağırtla ilgili olarak, bu türün
yapılan araştırmalarla ilgili olarak

ğl
b
paradox
etmekte

ğl
Brook

ğl
kaf

Hasan Çelen'in de belirttiği gibi, 'sand grouse' presu-
Survives in SE T...
is a later form...
'Five Languages...'
Chinese...
change... suggests...
sand grouse...

şl 'a sand partridge

şl 'a sand partridge' name as ğl

bird (pale yellow) (1900) (various) (pale yellow) (pale yellow) (pale yellow)

black breast (1900) (black) (black) (black) (black)

ğı (1900) (ğı) (ğı) (ğı) (ğı)

common (1900) (common) (common) (common) (common)

şekil (1900) (şekil) (şekil) (şekil) (şekil)

a.m. (1900) (a.m.) (a.m.) (a.m.) (a.m.)

M. Er (1900) (M. Er) (M. Er) (M. Er) (M. Er)

Eski Tül (1900) (Eski Tül) (Eski Tül) (Eski Tül) (Eski Tül)

yapar. (1900) (yapar.) (yapar.) (yapar.) (yapar.)

ğ (1900) (ğ) (ğ) (ğ) (ğ)

kaydede (1900) (kaydede) (kaydede) (kaydede) (kaydede)

ekinin aslı (1900) (ekinin aslı) (ekinin aslı) (ekinin aslı) (ekinin aslı)

farklı (1900) (farklı) (farklı) (farklı) (farklı)

gösterim (1900) (gösterim) (gösterim) (gösterim) (gösterim)

ğı (1900) (ğı) (ğı) (ğı) (ğı)

çok öten (1900) (çok öten) (çok öten) (çok öten) (çok öten)

Ğ (1900) (Ğ) (Ğ) (Ğ) (Ğ)

Gülenso (1900) (Gülenso) (Gülenso) (Gülenso) (Gülenso)

~ ğı (1900) (~ ğı) (~ ğı) (~ ğı) (~ ğı)

aldığını (1900) (aldığını) (aldığını) (aldığını) (aldığını)

ğ (1900) (ğ) (ğ) (ğ) (ğ)

ğı (1900) (ğı) (ğı) (ğı) (ğı)

Türkçey

sonra;

1994/10

Ş

makalesinde *ğt* kökünü, Fildan ve yapan dillerde bulunmuş kuş isimleri arasında sayar ve *ğt* köklü bir türeme olarak belirler (Bozkaplan: 1987, 48, 70)

1 Kelime kökünün, sözlüklerdeki; “ *āğ*: büyük bahçe, bostan” (TS, I/192), “büyük bahçe, bostan” (Ag TD0.000TT3 1 T10 1 Ta[()9(i)59J12 01pan Tferini sayaraa8 129.77iola

		“ ğı ğı ş
		ğı (Ancak, ş
	ı	(Değ ğı ğ ğ
	ı	ğı ğ ğ
	ı	Hocamız terimleri ğı : Zül ünsüzün
	ı	Ergin, birlikte, ğ diyerek, örneklerini sayar (Ergin; 1988, 206) İsimden fiil yapım ekleri içinde saydığı örneklerinde ise bu ekin ses taklidi isimlerden fiil yapmakta oldukça işlek olduğunu ifade eden hocamız: ğ ı ğ ı ğ ğ örneklerini verir. (Ergin; a.g.e., 251)

		Bu izahlar birleşik yapılar için değil, kök ve ek ilişkileriyle ilgili olarak yapılmıştır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmış izahlar, kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmış izahlar, kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır.
ğ	İ	Bu izahlar birleşik yapılar için değil, kök ve ek ilişkileriyle ilgili olarak yapılmıştır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmış izahlar, kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmış izahlar, kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır.
		Bu izahlar birleşik yapılar için değil, kök ve ek ilişkileriyle ilgili olarak yapılmıştır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmış izahlar, kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmış izahlar, kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır.

Yukarıya aldığımız örnekte de görüldüğü üzere, T. Güneşoğlu'nun izahları deneysel olarak kelimesinin bütününü kök olarak ayırtılmamış bir biçimde yapılmıştır. Çizelgede görüldüğü gibi, Güneşoğlu'nun izahları, kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Ancak; Denye, eserinde Güneşoğlu'nun izahları, kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Güneşoğlu'nun izahları, kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Güneşoğlu'nun izahları, kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Güneşoğlu'nun izahları, kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır.

Kelime kökü, ETÜ. döneminde beri kayıtlıdır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır.

Türkçede kelime köklerinin eskiye değin dilde hâli esas alınarak izahlar yapılmakta, bazılarında ise görüldüğü (bağ < ba-ğ, ağız < ağı- ..) kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır. Kök ve ek ilişkisiyle ilgili olarak yapılmıştır.

Bu sorulara, yapılan izahlarda doyurucu bir cevabı bulmak mümkün görünmemektedir. Belki bu sorulardan da önce, kökenbilimsel bir çalışmada kök veya ekin hangi tarihsel döneme kadar irdelenmesi gerektiğini yeniden ele almak gerekmektedir. Zira bazı çalışmalarda kelimenin ek kalıplaşmalarından sonraki hâli esas alınarak izahlar yapılmakta, bazılarında ise izahlar kelimenin gövde hali açıkça görülmesine rağmen, gövdeden itibaren ele alınmaktadır.

tanımlamaş sebebiyle;“- ır/- -ir- ekiyle isimlerden türeltil edilen fiilleri kök/ ek olarak ayırtmanın do ru olmadığı ıklinde bir ihtiyağmevcuttur.

Hacıemino lu hocanınızın bu ihtiyağına ra men kelime kökünün “bak+” yanşına kadar rahatlıkla götürülebileceğini dü ünüyoruz. Tuncer Gülensoy hocanın “ba ıtlak” kelime kökünü “ba+” yanşna köküne kadar götürmesinden ıfınız ilham üzerine yaptınız ara tırmada, kelime kökünün kún ba ımasıyla ilgili olarak *ba ı ıklinde de il de ba ÷< bak ıklinde oldu na kanaat getirdik. Böyle dü ünmemizdeki en temel gerekçe, (ele aldınız kúu tariflemese bile) TS dahil olmak üzere pek çok kaynağın örne e benzer bir kúu olarak tanımladığı Ba ıtlak kúunun sesinin kú için- a ız ağmalö bir gaga+ gıtlak sesi olmadığı. Bu sebeple kelime kökü,yak vak” sesinde oldu u gibi “bak” ıklinde olmalıdı. Nitekim; ık+ ır-, bö ÷ ür-, fú kú-, ıav+ kú-, hay+ kú-, hún+ kúr-, pús+ kúr- (Banguo lu; age. 213/13; Ediskun; 1992, 225) ık+ kú-, pús+ kúr- (Gencan; 2001, 271) örneklerinde veya Korkmazın süm+ kúr- (* < süm+ úk+ ür-)(Korkmaz; 2003, 115), Öztürk’ün bök+ ú-r- ‘bö úrmek’, ıúç+ kúr- ‘ aksúmak’, ki ú kir- ~ kiç+ kir- ‘ tiz ses ıkarmak, bu sesle bıkamak’ (Öztürk; 1994, 31) örneklerinde de úç sestenu lu ve bunlardan fiil türeten, fiile yapma anlúveren bir ekle genlemi úyanşna kökler mevcuttur.

Kúrgú Türkçesi sözlúnde,bak III, bak bak ıklinde madde ba ı olarak verilen;1- Keçi sesini taklit, 2- Múdanma anlamlanđmala öve “bak bak etip ele súylöp atıng” (Yudahin; 1994, 79) örne i ise bu ıkilde yanşna köklerin bakı hayvan sesleri için de kullanđđına delil sayđabilir.

Böyle bir kök kabúlu, “ba ıtlak” özelindeki izahlanmız Z. Korkmaz hocanınız; “Bu fiillerin, geni letilmi úses yanşna öbiçimlerin birer fiil gibi kullanđmasından olu na ihtimali zayıf görünmektedir.(Korkmaz; 2003, 191) tereddúdüne kú de olsa bir ağlık getirirken, H. Zúlfikár hocanınız; “ ık bakıta birer ikincil biçim gibi görünmekte ise de birer fiil yanş ekiyle birincil köklerden túrlú ses deüneleriyle kağpla nıúú” (Zúlfikar; 1996, 103) izahından da destek ađ kanaatindeyiz.

Buraya kadar, kök ve köke gelen ilk yanşeki hakında dü ünceleri derledik. Fikrimizce kelime kökü “bak +” yanşmasından, köke gelen ilk yanş eki de +(l) r – isimden fiil yapım ekinden olmaktadır. Bu ıkildeki bir tahlil, Banguo lu’nun –ir fiilleri ba ıúaltında

Bu sebeplerle biz;

İstanbul'da yayın gövdesinde ilk kalınlaşma döneminde yazılan ve günümüzde kâğıda düşmesi mümkün olmayan

Derleme ve sözlük çalışmalarında kökenbilim ve etimolojiyle ilgili kavramların anlamını ve kökenini belirlemek için Aynı yerde

İstanbul'da yayın gövdesinde ilk kalınlaşma döneminde yazılan ve günümüzde kâğıda düşmesi mümkün olmayan kelimeyle sestüş görünen *ğl* kelimesinin kökeniyle ilgili olarak önce ayrı bir makale konusu olarak ele alınabilir. Zira biz o kelimelerin ETİF'de yerini bildiğimiz “*ğl*” (Bkz. Hacıeminoğlu, age.) fiil kökünden türeme olduğu kanaatindeyiz.

DS'nin aynı sayfalarında “*ğl*” kelimesinin kökeniyle ilgili olarak önce ayrı bir makale konusu olarak ele alınabilir. Zira biz o kelimelerin ETİF'de yerini bildiğimiz “*ğl*” (Bkz. Hacıeminoğlu, age.) fiil kökünden türeme olduğu kanaatindeyiz.

Son söz olarak; çekimlerin kökeniyle ilgili olarak önce ayrı bir makale konusu olarak ele alınabilir. Zira biz o kelimelerin ETİF'de yerini bildiğimiz “*ğl*” (Bkz. Hacıeminoğlu, age.) fiil kökünden türeme olduğu kanaatindeyiz.

Yapmayı güçleştirdiğimiz için teşekkür ederiz. in

ğl

l l

l sözü çerçevesinde değerlendirilmesini arz ederiz. Biz de açılan pencerelerden farklı bir gözle bakmaya çalıştık, o kadar.

1
Ankara 2005

TDAY B... s 4... Ankara 199...

<http://me... k.com>

İ

2005

Şİ...

II. D...

İZD...

1988.

İ ğ

Anadolu Üniversitesi Basımevi E

Ş

<http://www.nisanyan.com/sozluk/>

İ

(İngilizceden çev. E. Gürsoy

Ş

ğ

and Altaic Series, Volume No. 10, E

1991.

<http://kuscununsayfasi.tripod.com/turkce-1.html> (Çevrimiçi)

<http://www.kad.org.tr/listframe.htm>(Çevrimiçi)

<http://www.dusunencocuk.org/index.php/article/articleview/116/1/15/>(Çevrimiçi)